

tartalomelemzése során szinte valamennyi, a „szerkesztő” által beemelt mű recepciótörténetére is fény derül, miközben a későbbi Molnár irodalmi ízlésének, mintáinak érzékeny lélekrajza sem marad el.

Az OPKM jeles sorozatának (Mesterek és tanítványok) formátumát őrző, Kunszentmiklós Város Önkormányzata által szponzorált kötet terjedelme nem mondható nagyinak. A Jéghegynek a nap-

sütésben szikrázó csúcsa, egy mindenre kiterjedő, igazán nagy méretű, mintaadó kutatás összefoglalója. Ismétlem: mögötte csaknem két évszázad magyarországi értelmiség-történetének kihagyhatatlan, elfelejthetetlen mozzanatai.

Balogh Mihály (2008): „*Tiszteletpéldány*”. Baráth Ferenc és Molnár Ferenc találkozás a Budapesti Református Főgimnáziumban. Kunszentmiklós.

Jegyzet

(1) Már sejthetjük: ha a fordított fontos szerző, Carlyle nevét leírja Balogh Mihály, akkor kötelességének tartja, hogy monográfia-miniaturát írjon a mű magyarországi recepciójáról, fordítás- és kiadástörténetéről. Ugyanígy jár el Walt Whitmann esetében is, akinek első hazai ismertetőjét tisztelhetjük Baráth Ferencben. Természetesen élvezettel írt, gazdag jegyzetapparátus kíséretében.

(2) A „gittegylet” iránti társadalmi szükséglet felismerésének és kielégítésének korai – cserkészlet előtti – úttörőinek története még alig feltárt. A Vándordiókokat néhány évvel később megszervező Gábor Ignác emlékkönyve a minap jelent meg a terézvárosi önkor-

mányzatnál; 2006-ban publikált írást a gyerekekkel a 19. század végén „szittyásdit” játszó kaposvári tanító úrról az *Iskolakultúr*ban Karancz Gábor, a marcali múzeumigazgató.

(3) A szerző minősíti így.

(4) A Trefort-utcai „modernizáció” objektivációi, Kármán és Waldapfel *Teoretikumai* még nem olvashatók ezidőben.

Trencsényi László

ELTE, Pedagógiai és Pszichológiai Kar

Az iskola terei

Térpoétikai szerveződések változatos típusait hozzák létre a „térregények”-nek. A magyar regény alakulástörténetében jól kivehető műfajsort alkotnak a „városregények” (például Lócse, Budapest vagy Szabadka térjelentései), a vajdasági magyar irodalomban pedig a „csatornaregények” (a Ferenc-csatorna történetét előhívó alkotások). E narratívába tartoznak azok a regények is (az előbbieket analógiájára „iskolaregények”-nek nevezhetnénk őket), amelyek működését Horváth Futó Hargita Iskola-narratívák című, könyv alakban 2009 folyamán napvilágot látott nagytanulmánya mutatja be.

Olyan ismert alkotások ezek, amelyeknek jelentésrétegei többnyire más típusú olvasási és értelmezési stratégiák révén kanonizálódtak a magyar irodalmi köztudatban. Ezek közé tartozik Jókai Mór *És mégis mozog a föld* című műve, amely a reformkor történéseit megjelenítő művészregényként aposztrofálódik, Mikszáth Kálmán *A két koldusdiák* című történelmi meseregénye, Kosztolányi Dezső *Aranysárkány* című alkotása, amelyet a vidéki létforma katasztrófáit

megjelenítő művek sorába illeszthetünk, Móricz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* című, Nyilas Misi kiábrándulás-történetét a református kollégium térvilágában elbeszélő regénye, vagy Ottlik Géza *Iskola a határonja*, amelyet katonaiskola-történetként tartunk számon. E narratívába rendeződnek a zárdák, leánynevelő intézetek világát megjelenítő regények is, például Kaffka Margit *Hangyaboly* vagy Szabó Magda *Abigél* című műve. Németh László *Kocsik szeptemberben*, Perjéssy-Horváth

Barnabás *Kollégium blues* című regénye mellett több más – kevésbé népszerű – Jókai- és Móricz-regény is a vizsgált narratívák közé sorolható.

Az iskola-narratívák terét oktatási és nevelési intézmények képezik. A foucault-i meghatározás értelmében heterotopikus terek, azaz olyan helyek, amelyek a tényleges, a társadalmi intézményrendszeren belül alakultak ki egyfajta „ellen-szerkezeti hely”-ként: „kiforgatják a kultúra belsejében fellelhető valódi szerkezeti helyeket; azok a helyek, amelyek külsők minden helyhez képest, mégis tökéletesen lokalizálhatók” (7. o.). Típusukat tekintve kétféleképpen lehetnek: diktatórikusak (mint a beszűkült életterű katonaiskola, zárda, leánynevelő intézet), illetve demokratikusabbak (református kollégiumok, gimnázium), de mindenkoron valamely hatalom normalizációs rendszerének artikulációját jelentik. Az ilyen típusú térbe való belépés a személyiségvesztés fokozatait indukálja, gondoljunk csak azokra a „beavatási eljárások”-ra, amelyekben az ottliki katonaiskola növendékei, vagy akár Nyilas Misi is keresztülesik. Ezeknek Horváth Futó Hargita három szintjét különíti el: a személyt kiemelik a társadalomban elfoglalt biztos helyzetéből (elkülönítés); a beavatandó köztes állapotba kerül (marginális állapot); a személy visszatér a társadalmi működés rendszerébe, de új helyet foglal el benne mint beavatott (az aggregáció állapota). Az ekképp elkülönült tér külön világot alkot, amelynek történetei is térbeli-tárgyi elrendezettség által generálódnak. A szerző e világok működési eljárásait vizsgálja: a térjelek, -objektumok, -határok és koordináták jelentéseit, összefüggéseit tárja fel.

A centrális helyként (illetve a történések tereként) kiemelt oktatási és nevelési intézmények a zártság kontextusában értelmezhetők: a külvilágtól fizikai és szellemi értelemben is magas falak választják el. A katonaiskola „hierarchikus berendezésű tér”; olyan dichotómiák mentén alakul ki, amelyek a korlátozottság-szabadság topozát emelik be az elbeszélte történetbe. E térkoordináták között a perspektíva beszűkül, a személyiség a látás távlatainak

elvesztése és újraalkotása révén teremt magának egyfajta szellemi szabadságot. E térjelentések megéltsége által jut például Medve a „néző szerep” birtokába, miáltal – mint Horváth Futó megállapítja – „lélekben [...] teljesen szabad és független” (15. o.). A zárda ebben az értelmezésben az „ismétlődő »léthelyzetek« tere”: „az idő térbeli sűrítésének, a tér- és idősorok kereszteződésének színhelye. Benne nem események zajlanak, hanem »léthelyzetek« ismétlődnek, az »idő teljesen mentes a történelem előrehaladó mozgásától«” – állapítja meg Bahtyin vonatkozó nézetére hivatkozva a szerző. A zárt terek harmadik típusaként a „transzcendens tér” világát ismerhetjük meg: ennek tökéletes mintája a Szabó-regényben megjelenő leánynevelő intézet. A különlegesként megélt táj (a város fölött feszülő eget mintha tornyokra tűzték volna fel!) ruhazza fel az itt elhelyezkedő intézetet a transzcendens látvány jellegzetességével, hogy maga az intézet Vítay Georgina számára a kezdeti börtönperspektíva helyett a védőbástya képzetévé transzformálódjék: „A fal az iskola világának térbeli határa, választóvonal a külső és a békés belső világ között.” (19. o.)

Horváth Futó tértopológiája a zárt tér mellett a rések, a könyv és az átjárás tereit írja le, uniformizált és heterotopikus tereket ismer még. A rés és a könyv a kilépés és a szabadulás helyei, a hozzájuk kapcsolódó történetek egytől egyig a fal mögüli kilépés, illetve a kitörni vágyás narrációi. Az átjárás terei szükségszerűen köztes terek, a zárt térből a külső világba nyitnak perspektívát: folyosók, lépcsőházak, lépcsők, de a küszöb is mint határvonal az átjárás történetét implikálja; a hősök a valóságban és a képzeletben is átlépnek bizonyos küszöböket és elválasztó vonalakat. Természetszerűleg megnyilatkozó metaforikus jelentése a küszöbnek a korszakváltás, a valamintól való elfordulás, a szellemi átfordulás és váltás élményét közvetíti számunkra. A zárt tér szükségszerű része az uniformis: az iskolák a „mindenki egyforma” elve alapján alakítják ki növendékeik jellemző ruhaviseletét (egy csoportba tartoznak!), de az egyéniség – mint

például Medve Gáboré – még a csuhaszürke katonai egyenruhán is „átüt”: „Medve új, egyéni sapkaviselete »az individuum (ön)megalkotásának« folyamát jelöli» (33. o.). A heterotopikus terek legjellemzőbb megnyilatkozása – foucault-i értelemben – „a több önmagában inkompatibilis helyszínt” egybegyűjtő kert: a tanulmány szerzője által vizsgált regényekben ez a tér a „fokozati nyitottságtól” (az iskola falain belül elhelyezkedő kert) a nyitott metafora-jelentés (Magyarország mint kert) történeteit konstruálhatja.

A könyv külön fejezetét alkotja az iskola zárt terében megmutatkozó tárgyi világok (ládák, szekrények, fiókok) jelentéskapcsolódásait vizsgáló rész; ezek elsősorban a titok és az elkülönülés narratíváit hívják életre: „Az enteriőr berendezését az elkülönülés, a magány mutatójaként is értelmezhetjük. Ilyen értelmezési lehetőséget kínál fel Nyilas Misi ágyának térbeli helye a cétusban...” (51. o.)

Nagyon izgalmas és távlatokat nyitó alfejezetét képezi Horváth Futó tanulmányának a művészetközi poétika értelmezési stratégiái szerinti vizsgálatokat reprezentáló *Festmények a falon* című; benne a vizuális és a verbális kifejezőmód érintkezési pontjai indukálta szövegfelületeket értelmezi a szerző. Orosz Magdolna kutatásaira támaszkodva a szövegbe ágyazott képeknek három típusát különíti el: fikción kívül létező (az elbeszélésen kívül is létező konkrét műalkotásokat jelöl), fikción belül létező (csak a fikción belül léteznek) és virtuális képeket (tükörképek és álmok). Az első kategória az intertextualitás vonzatkörét is jelenti, és különösen nagy gazdagságot mutatnak e referenciákban a vizsgált szövegek. Nagyon ismertek például az Ottlik-regény képei, köztük a *Tulp tanár anatómiájához* fűződő jelentések. Nemcsak a képek, a szobrok is történetet beszélhetnek el a regényszövegen belül.

Az iskolatér mint intertextuális aspektus című fejezet Horváth Futó könyvében Móricz Zsigmond iskola-narratíváinak értelmezési eljárásait és lehetőségeit mutatja be: Móricz iskolaregényei a folytatolagosság, újramondás, továbbíródás

folyamatait tükrözik – Nyilas Misi történetek terei további regényekben ismétlődnek. A Móricz-narratíva emellett a szubjektum és az önéletrajz tereinek értelmezése által, valamint az intertextualitás/hipertextualitás kontextusa révén is megközelíthető elemzői szövegfelületeket és regényvilágokat képez.

A *Szöveg-kollégium* című fejezet viszont a városregények narratíváit (is) mozgósítja: a Debrecen elbeszélő regényeket vizsgálja ebben az egységben a kutató. A város jelentéseit, a benne elhelyezkedő terek világát a több évszázados kulturális tapasztalat és ennek emlékezete, a történelmi tudat aspektusai mozgósítják. A legismertebb – a város- és az iskolaregény eljárásait egyaránt felmutató – Debrecen-regények az *És mégis mozog a föld, A két koldusdiák* és a *Légy jó mindhalálig*, de a Debreceni Református Kollégiumot centrális helyé avatja Karácsony Sándor és Perjéssy-Horváth Barnabás regénye, valamint Jókai *A debreceni lunátikus* című műve is. Izgalmas lehetőséget jelentenek a városhoz kötődő kultuszok mint értelmezési felületek, például a Csokonai-kultusz tér- és imázsfórmáló szerepe a város térvilágában. De a kultuszképződés helyeként funkcionál maga a kollégium is: tanárok és híres tanítványok emlékezetét és kultikus helyeit őrzi.

Horváth Futó értekezésének nyelve a nem szakmai olvasó számára is megközelíthető. Legnagyobb értéke az értelmezési lehetőségek kiterjesztésében van. Olyan regényeket helyez új szövegértési hálóba, amelyekhez standardizálódott olvasási stratégiák fűződnek. Leginkább motívum-olvasásnak nevezhetnénk azt a megközelítési módot, amelyet Horváth Futó alkalmaz és hirdet. Izgalmas és élménydús eredményekkel kecsegtet – nemcsak az iskola-narratívákra alkalmazhatóan.

Horváth Futó Hargita (2009): *Iskola-narratívák. Térpoétikai megközelítés*. Bölcsészettudományi Kar, Újvidék.

Bence Erika

Újvidéki Egyetem, BTK,
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék